

WSTĘP

Komunikacja zachodząca pomiędzy ludźmi za pomocą bogatego zestawu dostępnych elementów niewerbalnych, towarzyszy od zawsze komunikacji werbalnej człowieka (odbywa się za pomocą klasycznych środków językowych). Istotnym fragmentem całokształtu komunikacji ludzkiej jest komunikacja niewerbalna gesturalna, ograniczona do użycia wolnych kończyn górnych człowieka, tj. rąk. Zarówno quasi-naukowe, jak i w pełni naukowe zainteresowanie gestami jako składnikiem komunikacji „cielesnej” trwa z różnym natężeniem już dwa tysiąclecia. Jego wyraźne nasilenie nastąpiło zwłaszcza w drugiej połowie XX wieku, gdy komunikacja niewerbalna stała się integralną częścią badań komunikologicznych, zwłaszcza subdyscypliny, której można nadać nazwę „gestologia”, a więc subdyscypliny przyjmującej za zakres swoich badań całe bogactwo gestów ludzkich. Ten stan rzeczy podyktowany jest faktem, że komunikacja niewerbalna, w tym komunikacja gesturalna rytualna, uznana została za ważny fragment całokształtu zachowań komunikacyjnych człowieka. Zatem nie da się jej zignorować w kontekście ogólnej kompetencji językowo-komunikacyjnej człowieka, a raczej należy przyznać jej centralne miejsce w tej strukturze (Allwood 2002).

Komunikacja gesturalna rytualna wytworzona została w trakcie społeczno-kulturowego trwania człowieka jako komunikatora, a więc istoty wymieniającej informacje z innymi komunikatorami za pomocą określonego kodu kulturowo-językowego i w określonych kontekstach, a także dostarczała gestów o charakterze rytualnym – łatwo rozpoznawalnych, strukturalnie i funkcjonalnie ustalonych, zatem także łatwo odczytywalnych w szerokim kontekście społecznym. Podjęta w niniejszej publikacji analiza gestów rytualnych, obecnych w rzeźbach o charakterze sakralnym i umieszczonych w zamkniętej przestrzeni świątyni katolickiej, stanowi tylko fragment uniwersalnego systemu człowieka. Niemniej jest to fragment zachowań, który zajmuje centralne miejsce względem tożsamości każdego komunikatora, bowiem poprzez komunikację o charakterze rytualnym człowiek włącza się do danej wspólnoty kulturowo-językowo-komu-

nikacyjnej i aktywnie w niej uczestniczy. Tak więc, rytualność zachowań ludzkich ma ścisły związek z podstawowym dla każdego człowieka rytuałem włączenia i uczestnictwa. Bez niego trudno wyobrazić sobie normalne funkcjonowanie każdego człowieka w danym miejscu i czasie. Istotą niniejszej pracy jest zatem postawienie ogólnej hipotezy o niemożności uniknięcia przez poszczególnych komunikatorów bardziej lub mniej intensywnego udziału w zachowaniach komunikacyjnych o charakterze rytualnym. Mają one bowiem istotne znaczenie dla każdego człowieka jako istoty funkcjonującej w łączności z innymi, co odbywa się zawsze w określonym kontekście kulturowym.

Ponadto, w pracy postawiono także cały szereg hipotez szczegółowych związanych z czysto przestrzennym rozumieniem rytualności, w tym gestowości rytualnej. Postawione zostały następujące hipotezy szczegółowe:

1. Wszystkie analizowane świątynie (tj. 28 kościołów katolickich na terenie miasta Poznania i wybranych okolic) tworzą lokalną makroprzestrzeń w obrębie wymiaru kultury *sacrum*. Jednocześnie tworzą one pewien „świat przedstawiony”, wypełniony niejednorodnymi materiałowo „bytami” w formie rzeźb, obrazów oraz innych elementów rzeczywistości sakralnej, realizującymi określone tematy i motywy. Analiza „wyposażenia gesturalnego”, obecnego w rzeźbach znajdujących się w tych kościołach, pozwoli na wypracowanie modelu i praktyczne zastosowanie „gramatyki gestów rytualnych”, opartej na semantyce gestów rytualnych.

2. Lokalne makroprzestrzenie współuczestniczą w pełnej makroprzestrzeni w obrębie danej kultury *sacrum* (np. chrześcijańskiej, buddyjskiej, islamskiej etc. (Hattstein 1997 [2001])).

3. Makroprzestrzenie różnych kultur w wymiarze *sacrum* tworzą „rytualną geogestosferę”, która jest z kolei częścią ogólnej geogestosfery obejmującej sferę *sacrum* i *profanum*.

4. Im bardziej otwarta jest przestrzeń publiczna, tym większe jest prawdopodobieństwo wystąpienia zróżnicowanych typów i form komunikacji oraz pewnego nieładu komunikacyjnego (tzw. komunikacja otwarta zachodząca w otwartej przestrzeni publicznej, w której interakcje pomiędzy komunikatorami mogą mieć charakter mniej lub bardziej chaotyczny i wysoce niestabilny).

5. Im bardziej zamknięta jest przestrzeń publiczna, tym większe istnieje prawdopodobieństwo wystąpienia ograniczonych typów i form komunikacji oraz pewnego ustalonego ładu komunikacyjnego (tzw. komunikacja restrykcyjna zachodząca w zamkniętej przestrzeni publicznej. Należy do niej komunikacja rytualna, która charakteryzuje się stabilnością użytych środ-

ków i towarzyszącym jej wysokim stopniem stabilności interpretacyjnej w obrębie danej kultury).

6. Przestrzeń publiczna, o której mowa, ma określonego gospodarza. Jest nim zawsze określona kultura lokalna, będąca częścią kultury człowieka. Tylko tak bowiem, tj. w kontekście określonej kultury lokalnej, człowiek może czuć się włączony do danej wspólnoty i w niej uczestniczyć, także poprzez uprawianie komunikacji rytualnej.

7. Komunikacja rytualna mediuje pomiędzy otwartą przestrzenią publiczną i zamkniętą przestrzenią publiczną w takim sensie, że jej obecność wprowadza do przestrzeni publicznej wymiar ceremonialności, nadającej przestrzeni jako takiej charakter skończony, ustabilizowany i przewidywalny zarazem. Jest to szczególnie oczywiste w kontekście przestrzeni publicznej zamkniętej rytualnej, do której można wchodzić wielokrotnie i w której można uczestniczyć, odbywając ceremonię odbioru (tj. recepcji i percepcji) obecnych w niej elementów rytualnych (w tym przypadku stacjonarnych gestów rytualnych) i podlegając jednocześnie ich perswazyjności.

Zakłada się ponadto, że przestrzeń publiczna o charakterze sakralnym, głównie „wewnątrzświątynna” (W), jest typem przestrzeni publicznej zamkniętej – fizycznej – rytualnej – sakralnej. W związku z tym należy spodziewać się występowania w niej ograniczonych form komunikacji bezpośrednio nawiązujących do *sacrum*. Jednocześnie zakłada się, że przestrzeń „okołoświątynna” (O, tj. przestrzeń bezpośrednio okalająca daną świątynię) stanowi integralną część przestrzeni publicznej zamkniętej – rytualnej.

Przestrzeń publiczna zamknięta – fizyczna – rytualna – sakralna, wyrażona może być za pomocą następującego wzoru:

$$PPZFR - S = W + O$$

gdzie:

PPZFR - S – przestrzeń publiczna zamknięta – fizyczna – rytualna – sakralna,

W – przestrzeń wewnątrzświątynna,

O – przestrzeń okołoświątynna.

*

Przed przystąpieniem do właściwej dyskusji zawartych w niniejszej pracy założeń, autorka pragnie podziękować osobom, które przyczyniły się do publikacji wyników tego obszernego projektu badawczego.

Tak więc składam serdeczne wyrazy wdzięczności Prorektorowi UAM, Panu Profesorowi Jackowi Witkosiowi oraz kierownikowi Katedry Skandy-nawistyki UAM, Panu Profesorowi Grzegorzowi Skommerowi, za wsparcie

finansowe publikacji tej monografii. Szczególnie serdeczne wyrazy podziękowania kieruję pod adresem Dziekana Wydziału Neofilologii UAM, Pani Profesor Teresy Tomaszewicz, której niezwykle hojny dar w postaci sfinansowania lwej części kosztów tej publikacji przyjąłam ze szczególną radością i wdzięcznością. Podziękowania kieruję także do Wydawnictwa Naukowego UAM, które jak zwykle zademonstrowało wysoki stopień kunsztu wydawniczego.